İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

SİYASAL: Journal of Political Sciences, 29(2):459–480

DOI: 10.26650/siyasal.2020.29.2.0096
http://jps.istanbul.edu.tr

SİYASAL: Journal of Political Sciences

Başvuru: 23.12.2019
Revizyon Talebi: 22.04.2020
Son Revizyon: 03.07.2020
Kabul: 08.08.2020
Online Yayın: 30.10.2020

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Siyaset Psikolojisi Perspektifinden Türk Milliyetçiliği: Gökalp'i Yeniden Düşünmek

Turkish Nationalism from the Perspective of Political Psychology: Rethinking Gokalp

Melih Nadi Tutan[1]

Öz

Siyaset Psikolojisi, siyasal olguları psikolojik bir bakışla inceleyen bir disiplin olarak ortaya çıkarken, milliyetçilik konusunda da farklı kavram ve kuramlar üretmiştir. Siyaset Psikolojisinde milliyetçilik konusu, genellikle Sosyal Psikolojinin alanına dâhil olan toplumsal kimlik kuramlarıyla incelenmiştir. Bununla birlikte çalışmada ele alınacak olan Türk milliyetçiliğine dair Gökalp'in tasavvurlarında, yine çalışmada değerlendirilecek olan ve kalıpyargılar gibi işlev gören imgeler de göze çarpmaktadır. Bu, Türk milliyetçiliğinin de Siyaset Psikolojisi perspektifiyle incelenebileceğini göstermektedir. Aynı zamanda milliyetçilik literatüründe de, milliyetçiliğin açıklanması etrafında tartışmalar, farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın amacı etno-sembolist yaklaşım çerçevesinde, Türk milliyetçiliğini Siyaset Psikolojisi kuramlarıyla değerlendirmektir. Bu bağlamda toplumsal kimlik ve imge kuramlarıyla, milliyetçilik literatüründeki farklı yaklaşımların birbirleriyle nasıl eklemlenebileceği de çalışmanın kapsamında yer almaktadır. Bu amaçla, grup oluşumuna ilişkin kuramlar ve imge kuramları birincil ve ikincil kaynaklar ile aktarılmış, Türk siyasal düşüncesinde milliyetçilik konusunda temel bir yer teşkil eden Ziya Gökalp'in fikirleri, etno-sembolist yaklaşımdan yola çıkılarak, toplumsal kimlik ve imge kuramlarıyla değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede, Türk siyasal düşüncesinde milliyetçiliğin fikir babalarından biri sayılan Gökalp'in milliyetçilik tasavvurunun öne çıktığı iki çalışması olarak Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak ve Türkçülüğün Esasları adlı eserleri bir söylem analizi metoduyla takip edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda, Gökalp'in Türk milliyetçiliği anlayışının Siyaset Psikolojisi bakışıyla, etnik bir zeminde toplumsal kimlik ifade ettiği, iç-grup kaynaşması ve dış-grup ayrımcılığı yüksek, tutum olarak milliyetçi ve dış-gruplara karşı örnek, haydut ve dışlanmış imgeler geliştiren bir iç-gruba tekabül ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Siyaset Psikolojisi, Türk milliyetçiliği, toplumsal kimlik, imge, Ziya Gökalp

Abstract

Political Psychology emerged as a discipline that examines political phenomena from a psychological perspective and produced various concepts and theories about nationalism. Thus, it shows that Turkish nationalism can be examined from the perspective of Political Psychology. At the same time, there are debates and different approaches around explaining the nationalism in the literature of nationalism. In this context, the purpose of this study is to evaluate Turkish nationalism through theories of Political Psychology within the frame of an ethno-symbolist approach. To that end, theories about the group formation and images have been cited from primary and secondary sources. Thoughts of Ziya Gokalp, who took an important place in Turkish political thought in terms of nationalism have been evaluated with social identity and image theories from an ethno-symbolist approach. In this evaluation two of the works, Turkification, Islamisation, Modernisation (*Turklesmek, Islamlasmak, Muasirlasmak*) and the Principles of Turkism (*Turkculugun Esaslari*) in which the notion of nationalism came to the fore have been assessed by using a discourse analysis method. At the end of the work it will show that from a Political Psychology perspective, Gokalp's conceptualisation of Turkish nationalism indicates a social identity on an ethnical basis and corresponds to an inner-group which has a high in-group solidarity and out-group discrimination, which is nationalistic in attitude and develops exemplary (*ornek*), rogue and excluded (*dislanmis*) images against the outer-groups.

Keywords

Political Psychology, Turkish nationalism, social identity, image, Ziya Gokalp

1 **Sorumlu Yazar:** Melih Nadi Tutan (Arş. Gör., Doktora Adayı, Marmara Üni, SBUİ), T.C. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Niğde, Türkiye. E-posta: melihnaditutan@ohu.edu.tr ORCID: 0000-0002-2801-3650

Atıf: Tutan, M. N. (2020). Siyaset psikolojisi perspektifinden Türk milliyetçiliği: Gökalp'i yeniden düşünmek. *SİYASAL: Journal of Political Sciences, 29*(2), 459–480. http://doi.org/10.26650/siyasal.2020.29.2.0096

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Extended Summary

Political Psychology as a discipline tries to explain the interrelation between the political and the psychological, and hence includes comprehensive topics such as political behaviour, mass media, genocide, nationalism, terrorism etc. It can be seen that Political Philosophy which takes a key role in forming the discipline of Politics embodies "the human" at the core of its arguments. Therefore, having been one of the main subjects of this study, nationalism can be understood with reference to Political Psychology. So much so that in Political Psychology, nationalism has been studied in relation to social identity theory, attitudes, emotions and so on that concern how "the individual" becomes a passionate member of a "nationalist group".

Having been put forward by Henri Tajfel and John Turner, social identity theory which will be beneficial in this study suggests some concepts to understand inner-group formation while it objects to realistic conflict theory which was published by Muzafer Sherif and others. Social identity theory states that individuals have become members of inner-groups formed by them and perceive the other groups as outer-groups even if there is not any goal about cooperation or competition opposed to realistic conflict theory. Absence of any competition or commitment between members of the group is defined as a minimal group paradigm. Even in these circumstances Tajfel and Turner agreed that it can be seen in-group favouritism and out-group discrimination with reference to a series of experiments carried out by them.

While Tajfel and Turner were answering the question of "why do individuals favour their in-group and discriminate outer-groups at the risk of acting unfairly?" by emphasizing the importance of motivations, Turner gave weight to self-categorising processes in his following studies. According to social identity theory, the sense of inner-group belonging makes several impacts on members. These are individual mobility, social creativity, and social competition. When it comes to these social strategies it should be noted that prejudices take an important place.

Following the experiments, it was shown that individuals with high nationalist attitudes were more likely to produce prejudices against outer-groups in comparison to individuals with low nationalist attitudes. It shows that nationalists as inner-groups tend to develop much more prejudices, while their in-group is providing a basis for transforming those prejudices to stereotypes. At this very point it encounters with image theory. According to image theory, images function as stereotypes in a very similar way. Briefly, nationalism does not just accelerate in-group favouritism and out-group discrimination but also paves the way for transforming prejudices to stereotypes in so doing.

When it comes to the literature of nationalism, it can be said that a modernist approach which concludes that "the nationalism precedes 'the nation'", in other words, the idea of nationalism is used to constitute the nation, taking the dominant role in studies. The modernist approach seems to be more suitable in an attempt to explain nationalism in the frame of Political Psychology because of its coherence with minimal group paradigm. However, ethno-symbolism does not stand in contrast to the minimal group paradigm either. Moreover, it clarifies in-group favouritism while referring to the nation as an ethnical group in which homogeneous identities are concentrated. Thus, it can be seen from ethnic identities in texts of Ziya Gokalp, who was one of the originators of Turkish nationalism.

In the first place, Gokalp sees Turks as a group that realises themselves when they knew about their "national responsibilities" and said, "I exist". In alignment with social identity theory, according to Gokalp people who take place in the same civilisation must bring respect to each other. In his words, saying that Turks must love each other to strengthen national solidarity, can be seen in-group solidarity. Gokalp favours Turks frequently. This fact shows through the discrimination to outer-groups and the development of images against them. Exemplary images of the folk to the elites and of Gokalp to the West can be deducted from his lines which states that the elites must take the culture of the folks and bring them civilisation from the West. The rogue image can be found between Ottoman state elites and Turkish people. The first group sees Turks as subject to the state and the latter perceives these elites as a threat against their culture. Finally, Gokalp's image to Eastern civilisation reminds of an excluded image that sees it must be excluded or be dragged into the Middle age.

In conclusion, Gokalp's nationalism corresponds to an in-group of Turks with an attitude of solidarity and a minimum of individualism, who maintained the same ethnic values and were united around an idea while they were following the strategies of social mobility in the context of European civilisation, social creativity about the language and philosophy, and social competition with Europe. It can be said that in-group defined by Gokalp shows the last step of a nationalist attitude in terms of the nationalism scale.

Siyaset Psikolojisi Perspektifinden Türk Milliyetçiliği: Gökalp'i Yeniden Düşünmek

Siyaset Psikolojisi, milliyetçiliğin anlaşılması bakımından önemli perspektifler sunmaktadır. Özelde sosyal psikolojinin çalışma konularından olan milliyetçilik; birçok farklı kuram çerçevesinde incelenmiştir. Bu kuramların her biri, aynı olgunun farklı yönlerine bakmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal kimlik kuramı; minimal grup paradigması, iç-grubun olumlanması güdüsü, dış-grup ayrımcılığı, toplumsal karşılaştırmalar gibi birden fazla kavramı milliyetçilik literatürüne kazandırmakta ve önemli bir açıklayıcılığa erişmektedir. Ancak Türkçe literatürde Türk milliyetçiliğinin, gelişim dönemi olan geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemini Siyaset Psikolojisiyle değerlendiren bir çalışma bulunmamaktadır. Bu açıdan, çalışmada Türk milliyetçiliği, kurucu isimlerinden Ziya Gökalp'in fikirleriyle Siyaset Psikolojisi ve özelde toplumsal kimlik ve imge kuramları bağlamında irdelenmeye çalışılacaktır.

Türk milliyetçiliğinin açıklanması konusunda, literatürde modernist ve etno-sembolist yaklaşımları öneren farklı perspektifte çalışmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte etno-sembolist yaklaşımın, modernist yaklaşım eleştirisiyle kendini konumlandırsa da, seçkinlerin, milliyetçiliği ivmelendirici işlevlerine rol vermesi, fakat aynı zamanda ilkçi yaklaşımda üzerinde sıkça durulan "milliyetçilikten önce milletler" argümanını da değerli bulması, etno-sembolist yaklaşımı; Türk milliyetçiliğinin etnik-ırksal bir zemine sahip, ama buna ek olarak seçkinler önderliğinde inşa edilme özelliği göz önünde bulundurulduğunda daha açıklayıcı bir konuma yükseltmektedir. Bu bağlamda, Türk milliyetçiliği, Siyaset Psikolojisi çerçevesiyle incelenirken, toplumsal kimlik kuramının minimal grup paradigması, yani iç-grup ve dış-grup oluşumu için doğal bir zemine gerek olmadığı varsayımı, geçersiz gibi gözükebilmekte; fakat iç-grup kaynaşması dikkate alındığında bu etnik zeminin, grup kaynaşmasını artırdığı, dış-gruplara karşı ayrımcılıkların ve dolayısıyla geliştirilen imgelerin keskinleştiği ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla etno-sembolist yaklaşımın göz önünde bulundurulması, toplumsal hareketlilik, rekabet ve çatışma gibi sosyal kimlik eylemlerini görünür hale getirmesi ve milliyetçiliğin, milleti imgeler yoluyla inşa etmesi olgularına alan açması bakımından; çalışmada Siyaset Psikolojisi kuramlarının kullanılmasını mümkün kılmaktadır. Böyle bir kavramsal altyapıya sahip olan çalışma, "Türk milliyetçiliği hangi yaklaşımlarla incelenebilir?", "Gökalp'in Türk milletine dair algısı, iç-grup oluşumu bakımından ne ifade etmektedir?", "Bu iç-grup toplumsal kimlik açısından nasıl bir görünüm almaktadır?", "Dış-gruplara karşı geliştirilen imgeler, Gökalp'e göre nasıl şekillenmektedir?" gibi sorular etrafında şekillenecektir.

Bu sorular ışığında öncelikle grup dinamiklerinin oluşması sürecini açıklayan toplumsal kimlik kuramına ve grupların birbirlerini algılayış biçimlerini ifade eden imge kuramlarına değinilecektir. Bunu, milliyetçilik literatüründeki etno-sembolist yaklaşımın temel argümanlarının değerlendirilmesi izleyecektir. Bu iki bölüm; Türk milliyetçiliğinin Siyaset Psikolojisi kavramlarıyla nasıl anlamlandırılabileceği konusunda bir zemin oluşturacaktır. Ardından, son olarak Türk milliyetçiliğinin fikir adamlarından Ziya Gökalp'in metinlerinde öne çıkan olgular, bu kavramsal altyapıyla, diğer deyişle toplumsal kimlik ve imge kuramlarıyla değerlendirilecektir.

Siyaset Psikolojisi[1]; merkezde siyaset ve çevresinde psikolojinin olduğu, çoğunlukla siyasal olanın insan davranışları tarafından etkilendiği ama siyasetin de insan davranışı üzerinde etkisinin bulunduğu argümanlarından hareket eden, kısaca siyaset ve psikoloji arasındaki etkileşimleri konu alan bir disiplin olarak tanımlanabilir (Jost ve Sidanius, 2004, s. 1; Houghton, 2009, s. 22-23). Siyaset Psikolojisi bakış açısıyla incelendiğinde, esasında Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkilerin temel referans metinlerinin insan zihni süreci ve davranışlarına dair argümanlar ürettikleri görülür. Örneğin; Platon ve Aristoteles'in insan doğasından yola çıkarak siyasal süreçlerin nasıl işlemesi gerektiğine dair fikirleri, Machiavelli'nin Prens'inin siyasal liderliği nasıl yürütmesi gerektiğine yönelik önerileri, Thomas Hobbes, Jean Jacques Rousseau ve John Locke gibi toplumsal sözleşmecilerin insan doğasından yola çıkarak geliştirdikleri argümanlar insanın zihinsel ve davranışsal doğasını merkeze alır (Jost ve Sidanius, 2004, s. 2). Dolayısıyla bu perspektif, siyasal olanın, temelinde psikolojik faktörleri bulundurduğuna dair güçlü bir önerme ileri sürmektedir.

Belirtildiği üzere, her siyasal bakış açısı, insan doğasından yola çıkması bakımından insan psikolojisini içerse de çoğunlukla analiz seviyesinin sistem ya da devlet seviyesinde kaldığı[2] fakat Siyaset Psikolojisinin bireysel ve toplumsal analiz seviyesinde Siyaset Bilimine katkıda bulunabileceği ifade edilebilir (Houghton, 2009, s. 24-25). Siyaset Psikolojisi disiplininin tarihi de, çalışmada incelenecek olan milliyetçiliğin nasıl bu disiplinin konusu olabileceği ve/veya olduğunu göstermektedir. William J. McGuire'a göre, Siyaset Psikolojisi tarihsel olarak üç aşamadan geçmiştir ve muhtemel bir dördüncü aşamaya girmektedir. 1940 ila 1960 yılları arasında çalışmaların çoğunluğunda insan davranışlarının psikanalitik bir çözümlemesi yapılmış, aynı zamanda çevresel faktörlerin bu davranışlar üzerindeki etkisi incelenmiştir. 1960'lı ve 1970'li yıllarda çalışmaların merkezi, davranışçı metotların yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte anket araştırmalarının yapıldığı ve insan davranışlarının rasyonel tercih teorileriyle açıklandığı seçmen davranışları, oy verme davranışları gibi incelemelere yönelmiştir. 1980 ve 1990'lı yıllar ise bilişsel süreçlere verilen önemin arttığı, siyasal ideolojilerin çalışmaların konularını oluşturduğu bir dönem olmuş ve sosyal psikoloji, alanda önem kazanmaya başlamıştır (McGuire, 2004, s. 26-37). McGuire, dördüncü bir muhtemel gelecek dönemden bahsetmektedir.

---

1 Özetle Siyaset Bilimi ve Psikoloji disiplinleri arasındaki ilişkileri inceleyen bir disiplin olarak tanımlanabilecek bu alanın isimlendirmesi üzerinde bir tartışma bulunmaktadır. Bu tartışma, temel olarak Siyasal Psikoloji (*Political Psychology*) ismini kullanan ve bu disiplinin temel hedefinin Psikoloji biliminin hedefleriyle aynı olması gerektiğini, yani genel geçer kurallar bulmak üzere insan zihninin ve davranışlarının bilimsel incelemesi olduğunu ifade edenler ile Psikolojik Siyaset Bilimi (*Psychological Political Science*) ismini tercih eden ve bu alanın hedeflerinin Siyaset Biliminin hedeflerini, yani siyasal süreçlerin neden ve nasıl olduğunun açıklanması/anlamlandırılmasını içerdiğini savunanlar arasında yaşanmaktadır. Siyaset Psikolojisinin tarihsel gelişimine bakıldığında, bu tartışmanın ikinci tarafının öne çıktığı, yapılan çalışmaların büyük bölümünün siyasal olguları psikolojik bir kuramsal altyapıyla açıklamaya/anlamaya çalıştığı görülmektedir. Bu tartışma hakkında bkz. (Krosnick ve McGraw, 2002, s. 79-94). Bu bağlamda, Türk Milliyetçiliğinin Psikoloji kuramlarıyla anlaşılmaya çalışılması, yani merkezde siyasal olanın, çevresinde ise insan psikolojisinin bulunması itibariyle, burada "Siyaset Psikolojisi" adlandırmasıyla, tartışmada Psikolojik Siyaset Bilimi olarak öne çıkan yaklaşım kastedilmektedir.

2 Burada öncelikle Siyaset ve sonrasında Uluslararası İlişkiler disiplinleri de dâhil olmak üzere Sosyal Bilimler üzerinde yeni bakış açılarını mümkün kılan Postpozitivist literatür ihmal edilmemektedir. Sosyal Bilimlerdeki bu tartışma için bkz. (Fischer, 1998, s. 129-146). Dahası insan ve toplum seviyesinde çalışan Psikoloji disiplininin her ne kadar epistemolojik ve metodolojik olarak çoğunlukla Pozitivist ilkelerle hareket etse de, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler disiplinlerinde değişimler meydana getiren Postpozitivist gelişmeyle, gerek bireysel analiz seviyesi gerekse de söylem analizi, çifte okuma gibi yöntemlerin kullanılabilecek olması bakımından metodolojik olarak uyumlu olabileceği belirtilebilir. Nitekim çalışmada da Ziya Gökalp'in metinlerinde metodolojik açıdan böyle bir yol takip edilmeye çalışılmıştır.

Buna göre, disiplinin gelişiminde genel olarak kişisel psikoloji ve psikiyatriden, sosyal psikoloji ve iletişime doğru bir geçiş söz konusu olmuştur. Her ne kadar geçmiş üç aşamada toplumsal faktörlerin bireysel düzeyde etkisi göz ardı edilmemiş olsa da, McGuire'a göre, dördüncü aşamada bu toplumsal bakış açısı giderek öne çıkmakta, kişiler ve gruplar arası süreçler grup dinamikleri bağlamında değerlendirilmektedir (McGuire, 2004, s. 37-38). Dolayısıyla çalışmada incelenecek olan milliyetçilik konusu da, Siyaset Psikolojisinde meydana gelen gelişmeler sonucunda disiplinin temel araştırma konularından biri olmuştur.

Bu açıdan bakıldığında milliyetçiliğin özellikle modernist yaklaşımlar çerçevesinde salt siyasal, ekonomik ya da kültürel bir olgu olarak ele alındığı ifade edilebilir. Buradan yola çıkılarak John Breuilly'nin, milliyetçiliği elitler tarafından bir siyasal program olarak milliyetçilik haline getirdiği argümanının (1993, s. 1-15); Ernest Gellner'ın milliyetçiliği tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinde meydana gelen ve sanayi toplumunun isteği olan kültürel homojenitenin bir çıktısı olarak ele almasının (1983, s. 39-52); Eric Hobsbawm'ın, milliyetçiliği siyasal seçkinlerin "icat ettiği geleneklerde" aramasının (2006, s. 1-18), Michael Hechter'in kültürel olarak homojen iki ayrı unsur olsalar da, milliyetçiliğin bir toplum içerisindeki merkez-çevre ilişkisinde ekonomik gelişim açısından farklılaşıp geliştiğini belirtmesinin (1975, s. 341-351); Benedict Anderson'un modernizmin getirdiği iletişim olanaklarındaki artışın bireyler arasındaki etkileşimi artırıp onların giderek bir "cemaat" haline geldiği tezinin (2017, s. 15-22) bu olguların görünümleri olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla milliyetçilik konusunda da benzer şekilde geniş bir literatür bulunmaktadır.

Bu literatür, genel itibariyle millet ve milliyetçilikten hangisinin önce geldiği sorusuna verilen cevapların değişkenliğine göre ortaya çıkan yaklaşımlar ile ifade edilebilir. Özkırımlı'ya göre bunlar; milliyetçilikten önce milletlerin olduğunu ve bunun temelinde etnik ayrımların yattığını ifade eden ilkçi yaklaşım, milliyetçiliğin ve modernleşme süreciyle birlikte ulus-devletin milleti ortaya çıkardığını belirten ve dolayısıyla önce milliyetçilik sonra millet argümanını öne süren modernist yaklaşım ve son olarak milletlerin etnik ayrıma göre bir dereceye kadar açıklanabileceğini savunmakla birlikte milliyetçiliğin milleti inşa sürecinde etkili olduğunu da belirten etno-sembolist yaklaşımlardır (2017, s. 57-67). Siyaset Psikolojisi, bu üç yaklaşım adına da birtakım çıkarımlarda bulunabilir.

Milliyetçilik literatüründe kavramsal karmaşıklıklar üzerine çalışan Walker Connor, milletin/ulusun (*nation*) bir dışsallıktan ziyade insanın öznel algılayışıyla ilgili olduğunu, yani bireysel ve sonrasında toplumsal farkındalığın ulusu meydana getirdiğini belirtir (Conversi, 2002, s. 1-3). Bu açıdan bakıldığında ilkçi yaklaşımın doğalcı değil, ama biyolojik ve kültürelci kanatları, yani sırasıyla milletlerin kökenlerini genetik ve içgüdüsel olarak açıklayan ve milletlerin bireysel bağlılık ve heyecanlardan oluştuğunu ifade eden kesimleri (Özkırımlı, 2017, s. 82-91), milletleri tanımlarken doğal özelliklerin yanında duygu ve tutumlardan da faydalanmaktadır. Dolayısıyla millet tanımında ortaya çıkan içgüdü, bağlılık, heyecan gibi "ortaklık/benzeşmeye" dayalı kavramlar, Siyaset Psikolojisi literatüründe gruplara denk gelmektedir. Bu bakımdan birbirleriyle bağlılıkları dışarıdan kolayca algılanabilecek olan topluluklar olarak tanımlandığında (Cottam, Mastors, Preston ve Dietz, 2017, s. 125), grupların milletlere karşılık geldiği görülmektedir.

Ancak ilkçi yaklaşım milliyetçiliğin dönüştürücü ve yaratıcı etkisini yadsıdığından ve milletin doğal olarak önverili olduğu varsayımından dolayı; toplumsal kimlik kuramının, grup içindeki bireylerin toplumsal karşılaştırmalar sonucu toplumsal hareketlilik gibi stratejileri izlediği argümanını (Tajfel ve Turner, 1979, s. 40-43) karşılamamaktadır. Hâlbuki Tajfel tarafından yapılan deneyde, bireylerin hiçbir doğal ayrım olmaksızın dahi gruplaştıkları, iç-grup / dış-grup rekabetinin ortaya çıktığı, iç-grup kayırmacılığının izlendiği görülmüştür (Tajfel, Billig ve Bundy, 1971, s. 149-178).

İlkçi yaklaşımın, ikinci olarak, milletlerin milliyetçiliği ortaya çıkardığı argümanının, milliyetçiliğin bir tutum olduğu savını göz ardı ettiği görülmektedir. Oysaki milliyetçilik, ilgili millete dair olumlu ya da olumsuz kişisel algıların meydana getirdiği eylem eğilimleri, yani belli derecedeki tutumların millete dair olumlu duygular bakımından son aşama tutumu olarak ifade edilebilir (Dekker, Malova ve Hoogendoorn, 2003, s. 348).[3] Dolayısıyla ilkçi yaklaşım, milliyetçiliğin bir grup (millet olarak tanımlanamasa bile millet olarak inşa edilmek istenen bir topluluk) üzerindeki iç-grup algısını güçlendirebileceği ihtimalini yadsımaktadır. Zira millet; milliyetçiliğin ve bir grup olarak milliyetçilerin ilgili gruba dair (inşa edilmek istenen grup olarak potansiyel millet) iç-grup algısını güçlendirme eylemini güttükleri bir zemin halini almaktadır (Cottam ve ark., 2017, s. 388). Bu bağlamda, milliyetçilik, modernist yaklaşımın ileri sürdüğü üzere, milleti yaratan ve onu inşa eden güçlü bir duygu, eylem biçimi ve tutum olarak ortaya çıkmaktadır (Özkırımlı, 2017, s. 102-103). Ancak bu defa, milliyetçilik literatüründeki yaklaşımlar açısından sadece Siyaset Psikolojisi değil, aynı zamanda Türk Milliyetçiliğinin gelişimi açısından bir açmazla karşılaşılmaktadır.

Zira milliyetçilik literatüründeki ilkçi yaklaşım, modern Cumhuriyet'in kuruluşundaki kültürel ve demografik değişiklikleri gözden kaçırırken; modernist yaklaşımlar da Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecindeki etno-ırksal sürekliliği yadsımaktadır (Canefe, 2002, s. 136). Dolayısıyla Türk milliyetçiliğinin açıklanması konusunda ilkçi ve modernist yaklaşımlar bu noktada yetersiz kalırken; aynı zamanda bu iki yaklaşımın kuramsal açıklamalarda insan unsuruna yeterince yer verememesi (Canefe, 2002, s. 133), çalışmada yararlanılacak olan Siyaset Psikolojisi kuramlarının da aydınlatıcı olamamasına yol açabilecektir. Zira Gökalp'in çalışmada incelenecek olan metinlerinde, Türklerin özellikleri salt bir inşa sürecinden ziyade, "etnik" özelliklere de dayandırılmaktadır. Dolayısıyla bu etnik sürekliliğin göz ardı edilmemesi gerekir.Bu bakımdan, millet ve milliyetçiliği etnik toplumların devamlılığı üzerinden okuyup aynı zamanda çoğu modernist yaklaşımın öne sürdüğü üzere seçkinlerin milliyetçiliğine vurgu yapan, fakat bunu seçkinler ve halk arasındaki ilişkilerde, özelde ise kültürel imgeler, heyecanlar, duygular ve kaygılarda arayan etno-sembolist yaklaşım (Smith, 2013, s. 83-87); insanı merkeze alması itibariyle gerek Siyaset Psikolojisi, gerekse de hem ilkçi hem modernist yaklaşımları uzlaştırması açısından Türk milliyetçiliği deneyimi ile uyumlu gözükmektedir. Kısaca etno-sembolizmin sunduğu kavram seti, Türk milliyetçiliğinin, modernist yaklaşımların iddia ettiğinin aksine sadece bir siyasal, ekonomik ya da kültürel bir inşa değil, fakat bunun yanında semboller, imgeler, ortak anılar ve etnik unsurlar aracılığıyla inşa edildiği argümanını anlamlı kılar. Zira Gökalp'in metinlerindeki

3 Dekker ve diğerleri tarafından yapılan bu tutum ölçeğine göre milliyetçilik; olumsuzdan olumluya sırasıyla milletten nefret, milletten iğrenme, milletten utanç, milletten yabancı hissetme, milli his, milleti beğenme, milli gurur, milleti tercih etme, milletin üstünlüğü tutumlarının son basamağını oluşturmaktadır.

milliyetçi bakış açısı, bu unsurlar etrafında şekillenmektedir.

Toplumsal Kimlik ve İmge Kuramları

Bu kuramlara geçmeden önce, sosyal psikolojinin milliyetçiliği nasıl bir örnek vaka olarak ele alabileceğinden bahsedilebilir. Toplumsal kimlik kuramına temel teşkil eden deneylerin, milliyetçilik gibi bu deneylere konu olan birkaç insandan çok daha fazla bir sosyal grubu açıklayıp açıklayamayacağı sorusuna verilecek cevaplar, grup davranışlarında yatmaktadır. Örneğin, bir sosyal grup olarak milliyetçiler ile milliyetçi tutumları nispeten az olan vatanseverler arasında grup davranışları konusunda bir fark bulunmaktadır. Vatanseverler, iç-grup kayırmacılığı gösterirlerken; milliyetçiler bununla birlikte dış-gruplara karşı ayrımcı davranışlar da göstermektedirler (Leyens ve ark., 2003: 705). Aynı zamanda milliyetçi davranışlar gösteren bireylerin, bir topluluk halinde karşı gruplara karşı daha fazla sayıda kıyaslama yaptıkları da bu davranışlara dahildir (Mummendey, Klink ve Brown, 2001: 161). Nitekim bu kıyaslamalar, beraberinde imgeleri de getirmektedir. Kıyaslamaların arkasındaki sebeplerden biri de, bireyin iç-grubuna karşı duyduğu bağlılık, sadakat hissidir. Birden fazla bireyin aynı hissi taşımasıyla birlikte de, bahsedilen iç-grup, giderek milliyetçi tutumlarının ivmesini artırmakta ve gruplar arası çatışmalara müdahil olmaktadır (Druckman, 1994: 43-44). Bahsedilen tüm bu davranış kalıpları, temelinde sosyal psikoloji ve daha çok da toplumsal kimlik kuramı çalışmalarıyla literatüre kazandırılmıştır. Bunlar ise aşağıda değinilecek olan birtakım deney serileri ile elde edilmiş bulguları yansıtmaktadır.

Toplumsal kimlik kuramı; grupların neden dış-gruplara karşı stereotipler/kalıpyargılar (*stereotypes*) geliştirdikleri ve iç-grupların neden kendi gruplarına yönelik kayırmacılık izledikleri sorularına yönelik öne sürülmüş teorik yaklaşımların içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla bu teorik yaklaşımlara kısaca değinilebilir. Bunlardan ilki, Muzafer Sherif ve bir grup akademisyen tarafından yürütülen bir deney sonucunda geliştirilmiş "gerçekçi çatışma teorisidir (*realistic conflict theory*)". Buna göre, bireylerin aralarında herhangi bir bağ olmaksızın rekabet ve işbirliği güdüleriyle gruplara bölünebildikleri, bu grupların aralarındaki ilişkilerde rekabetin ortaya çıktığı, fakat ortak bir hedef için tekrar bir araya gelebildikleri görülmüştür (Sherif, Harvey, White, Hood ve Sherif, 1961).[4] Kısaca gerçekçi çatışma teorisi, kıt kaynaklara erişim için, aralarında bağ bulunmasa bile, insanların gruplaşıp rekabet edebileceklerini ifade etmektedir (Cottam ve ark., 2017, s. 291-292).

İkinci olarak dış-gruplara yönelik kalıpyargıların öğrenme yoluyla oluştuğunu ifade eden toplumsal öğrenme teorisi, çocukların aileleri, öğretmenleri, arkadaşları ve diğerleri tarafından diğer gruplara karşı bu çevreler tarafından geliştirilmiş kalıpyargıları öğrendiğini öne sürer. Buna yönelik yapılan deneyler, çocukların hem ailelerince gördükleri kalıpyargıları hem de dış-grupla kurdukları ilişkilerden edindikleri tecrübeleri yetişkinlik döneminde de genellikle devam ettirdiklerini göstermektedir. Üçüncü olarak toplumsal baskınlık teorisi, dış-gruba karşı meydana getirilen hiyerarşik kalıpyargıları inceler (Cottam ve ark., 2017, s.

4 M. Sherif, O.J.Harvey, B. Jack White, William R. Hood ve Carolyn W. Sherif tarafından yürütülen, Hırsız Mağarası Deneyi (*The Robbers Cave Experiment*) adı verilen deneyde; beşinci sınıfa giden, aralarında doğal bir yakınlık bulunmayıp, sosyo-ekonomik, kültürel olarak özdeş olan yaklaşık on bir yaşındaki yirmi iki çocuk bir izci kampında vakit geçirmiş; ilk aşamada beraber yaşayan çocuklar oyunlar, yarışmalar gibi birtakım uygulamalarla giderek iki gruba bölünmüşlerdir. İkinci aşamada bu grup ayrımcılığı şiddetlenmiş; fakat sonrasında deneyciler tarafından içme suyuna erişim için bir çeşme yapımı hedefi konulduğunda, çocuklar tekrar bir araya gelmişler ve aralarındaki bağlar restore edilmeye başlamıştır.

292-294). Gerçekçi çatışma teorisinde olduğu gibi, bir dizi deney sonucunda geliştirilmiş toplumsal kimlik kuramı da literatürde önemli bir yer tutmaktadır.

Ancak buna geçmeden önce; bölümün başındaki ikinci soruya, yani dış-gruplara karşı neden ayrımcılığın yapıldığı sorusuna verilen cevaplar olarak belli yaklaşımlardan bahsedilebilir. Bunlardan ilki; bilişsel yaklaşım adı verilen ve aşağıda tartışılacak olan kimlik kuramı-toplumsal kimlik kuramı tartışmasının iki kanadını da yansıtan, bireylerin kendi bilişsel süreçlerinde kategorilendirmeler yapmaları sonucunda kolektif bir kimliğe erişmek amacıyla, olumlu olarak kategorilendirdikleri grupların tutum ve davranışlarını taklit ettiklerini ve böylece iç-grubun bağlılığının artıp dış-grubun ayrımlandığını ifade eden yaklaşımdır (Huddy, 2003, s. 516-517). İkinci olarak, gerçekçi çatışma teorisi, toplumsal baskınlık teorisi gibi kuramları içinde barındıran gerçekçi çıkar yaklaşımları siyasal ortak çıkarların, iç-grup bağlılığını artırdığını ifade eder. Üçüncü olarak sosyal inşacılık ise, grupların bireyler için nasıl sübjektif anlamlar içerdiğini araştırır ve dış-grup ayrımcılığının bu öznelliklerde bulunacağını ifade eder. Toplumsal kimlik kuramı ise, sembolik yaklaşımlar içerisinde yer alır ve bireylerin, toplumsal üyelikleriyle iç-gruplarını kayırdıklarını ve dış-gruba karşı ayrımcılığın oluştuğunu ileri sürer (Huddy, 2003, s. 517-520).

Toplumsal kimlik kuramı, Henri Tajfel ve bir grup akademisyen tarafından 1970'li yıllarda yürütülmüş birkaç deneyin sonuçlarını açıklamak amacıyla öne sürülmüştür. Bu deneylerde; Tajfel, Sherif'in deneyinde olduğu gibi aralarında herhangi bir ortak bağ ve/fakat Sherif deneyinin aksine grupların bir işbirliği ya da rekabet hedefine sahip olmasa dahi, yine de iç-grubun kayırılıp dış-gruba karşı ayrımcılığın yapıldığını gözlemlemiştir (Tajfel, 1970, s. 96-103; Tajfel ve ark., 1971, s. 149-178; Billig ve Tajfel, 1973, s. 27-52). Gruplar arasındaki çekişmenin, herhangi bir hedef çatışması ve ortak bağ olmadan da ortaya çıkabilmesi, minimal grup paradigması olarak adlandırılmıştır (Cottam ve ark., 2017, s. 98). Dolayısıyla burada bireyler, eylemlerinden ya da davranışlarından herhangi bir etki görmese dahi, sadece diğer üyelere ödül ya da ceza verirken bile grup bilinciyle hareket etmektedirler (Tajfel ve ark., 1971, s. 149-178).[5] 1970'li yılların sonunda, bu deneylerde neden adalet yerine kayırmacılık davranışının görüldüğü sorusu Tajfel ve John Turner tarafından toplumsal kimlik kuramı ile açıklanmıştır.

Toplumsal kimlik kuramına göre, bireyler bir iç-grup üyesi olduklarında, kendi bireysel tutumları yerine üyesi oldukları grubun normlarını benimsemekte, aynı zamanda iç-gruplarını olumlu özelliklerle tanımlamak isterken gruplarını kayırmaktadırlar. Bu davranış ve tutum biçimi, bireylerin kendilerine olumlu bir öz benlik kazandırdığı düşüncesiyle gerçekleşmekte; bunun arkasında insan zihninin bilişsel özelliklerinin kategorilendirmeye (iç-dış ve biz-onlar) yatkınlığı yer almaktadır (Hornsey, 2008, s. 205-207). Bu kategorilendirme, hem bireylere çevrelerini anlamlandırmak için bir sistematik araç olmakta hem de toplumsal çevrede bireyin nerede yer aldığını bilmesini, dolayısıyla kendini tanımlamasını sağlamaktadır (Ashforth ve Mael, 1989, s. 20-21). Dolayısıyla Tajfel ve Turner'ın toplumsal kimlik kuramı, kategorilendirme sürecinden yola çıksa da bireylerin istencine, diğer deyişle güdülenmelerine, motivasyonlarına, iç-

5 1971 yılında H. Tajfel ve diğerleri tarafından yürütülen, toplumsal kimlik konusunda sıkça atıf yapılan deneyde, İngiltere Bristol'deki bir devlet okulundan seçilen altmış dört okul öğrencisine bir tahtadaki noktaları tahmin etmeleri istenmiş, sonuçları kendilerine yanlış bildirilerek aslında rastgele gruplandırılmışlardır. Aralarında deney esnasında hiçbir iletişime izin verilmemiş olan, fakat hangi gruba ait olduklarını bilen öğrenciler gerçek para ödüllerini kendi grup üyelerine, cezaları ise karşı grup üyelerine vermişlerdir.

grup kayırmacılığı konusunda daha fazla yer vermektedir.

Toplumsal kimlik kuramının kategorilendirmelere, yani bilişsel süreçlere değinen bu özelliği ileriki yıllarda Turner tarafından geliştirilmiştir. Buna göre; kişiler arası ve gruplar arası amaçları, karşıtlıklar olarak tanımlamak yerine, öz-kategorilendirme kuramı (*self-categorisation theory*), farklı seviyelerdeki öz-kategorilendirmelere vurgu yapar. Bunlar; üst hedef olarak insan kimliği, toplumsal grup hedefi olarak toplumsal kimlik ve kişisel öz-kategorilendirmeye dayalı hedef olarak kişisel kimliktir (Hornsey, 2008, s. 207-208). Dolayısıyla hem toplumsal kimlik kuramı hem de öz-kategorilendirme kuramı toplumsal kimliğin kökenini bilişsel ve güdüsel etkenlerde görürken, bunlara yaptıkları vurgunun ağırlığı değişmektedir (Huddy, 2003, s. 518-519). Sonuç itibariyle bu iki kuram, aralarındaki benzerlikler nedeniyle toplumsal kimlik yaklaşımı adı altında birleşmektedir (Bkz. Tablo 1).[6] Toplumsal kimlik yaklaşımı, grupların, kendi üyelerinin davranışlarını üç farklı şekilde etkileyebileceğini ifade etmektedir.

Tablo 1
Sosyal Psikoloji Kuramları

Neden grup bazlı uyuşma / bağlılık ortaya çıkar?					
		Birey zihnindeki kategorilendirme süreçleri nedeniyle	Siyasal çevre insanları ortak çıkarlarda birleşmeye; farklı çıkarlarda ayrışmaya götürür	Siyasal çevre, bireylerin toplumsal kimlikleriyle kendilerini ifade edecekleri ve davranışlarını oluşturacakları bir ortam meydana getirir (hem biliş hem güdü)	Her toplumsal kimliğe dair, bireylerin öznel/ sübjektif yargıları vardır.
		Bilişsel Yaklaşım	**Gerçekçi Çıkar Yaklaşımı**	**Sembolik Yaklaşımlar**	**Sosyal İnşacılık ve Grup Üyeliğinin "Anlamı"**
Neden kalıpyargılar gelişir ve dış-grup ayrımcılığı görülür?	İç-grubun olumlanması güdüsü	Öz-Kategorilendirme Teorisi			
	Kaynaklara erişimde ayrışan çıkarlar		Gerçekçi Çatışma Teorisi		
	İç-grubun hiyerarşik olarak yükseltilmesi isteği		Toplumsal Baskınlık Teorisi		
	Dış-grupların iç-grubun kaynaklarını tükettiği düşüncesi		Göreceli Yoksunluk Teorisi		
	İç-grubun olumlanması güdüsü			Toplumsal Kimlik Kuramı	
	İç-grubun olumlanması güdüsü			Öz-Kategorilendirme Teorisi	
	İç-grup tarafından olumlanma isteği			Toplumsal Öğrenme Kuramı	
	İç-grup aynı öznel anlamları paylaşırken, dış-grup farklılaşır				Sosyal İnşacı Teori

Bu stratejilerden ilki, iç ve dış gruplar karşılaştırıldığında eğer iç-grup görece olumsuz algılanıyorsa daha olumlu bir grubun iç-grup olarak nitelenmesi sonucu toplumsal

6 Tablo, yazar tarafından sosyal psikoloji çalışmalarında iç-grup ve dış-grup arasındaki etkileşimleri konu alan farklı yaklaşım ve kuramları kategorilendirmek amacıyla hazırlanmıştır.

akışkanlık; ikincisi, karşılaştırma boyutlarının değiştirilmesi stratejilerini kapsayan toplumsal yaratıcılık ve son olarak daha olumlu iç-grup algısı için üyeliğin devam ettirilerek dış-gruplarla toplumsal rekabet stratejisinin izlenmesidir (Cottam ve ark., 2017, s. 100). Bu davranışlar, çalışmanın konusu olarak milliyetçilik bağlamında düşünüldüğünde, yüksek bağlılıkla tanımlanan bir iç-grup olan millet için, toplumsal akışkanlığın değil; toplumsal yaratıcılık ve daha yüksek bir ihtimal olarak toplumsal rekabetin eyleneceği ifade edilebilir (Cottam ve ark., 2017, s. 393). Bu rekabetin nedenlerine ve görünümlerine bakıldığında birkaç kavramla karşılaşılmaktadır.

Bunlardan biri, önyargıdır. İç-gruplarına bağlılıkları yüksek olan üyeler olarak milliyetçi tutumları yüksek olan bireylerin, millete daha az aidiyet duyan bireylere kıyasla, iç-gruplarını homojen tutma eğilimlerinin daha yüksek olduğu, dış-gruplara karşı önyargılar geliştirdikleri görülmüştür (Castano, Yzerbyt, Bourguignon ve Seron, 2002, s. 315-322).[7] İkinci olarak, yukarıda değinilen toplumsal kimlik ve öz-kategorilendirme kuramları bağlamında, milliyetçiliğin bireylere, ait oldukları gruplar olarak öz-saygı kazandırması, böylece iç-grup olarak milliyetçilerin kendi gruplarını dış-gruplara kıyasla olumladıkları olgusundan bahsedilebilir. Böylece milliyetçilik; üyelerine hem öz-saygı zemini olarak işlev görürken, hem de rekabet konusunda bir motivasyon kaynağı olmaktadır (Druckman, 1994, s. 48-49). Son olarak, milliyetçilik, bu kuramlar ve sosyal öğrenme kuramıyla birlikte düşünüldüğünde, dış-gruplara karşı geliştirilmiş kalıpyargıları beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, kalıpyargılar, iç-grup üyelerinin kendi gruplarına dair olumlu yargılarını sürdürmelerine olanak sağlayan, aynı zamanda yukarıda bahsedilen toplumsal karşılaştırma stratejilerini yürütmelerini mümkün hale getiren araçlar olarak belirmektedir (Druckman, 1994, s. 62-64). Tam da bu noktada kalıpyargılarla oldukça benzeşen ve çalışmanın ileriki bölümlerinde Gökalp'in metinleri bağlamında değerlendirilecek olan imgelere/imajlara değinilebilir.

İmge kuramı, çoğunlukla uluslararası ilişkilerde yaşanan olgu ve gelişmeleri ve milliyetçiliği değerlendirmek için yapılmış çalışmalarla birlikte geliştirilmiş eklektik bir görünüm arz eder. Bu bağlamda imge kuramı; yukarıda bahsedilen kalıpyargılar gibi gruplar arasındaki davranış kalıplarını belirleyen, grupların birbirlerine karşı görünümlerini belirten imajları ifade eder (Cottam ve ark., 2017, s. 96). Martha Cottam ve meslektaşları bu imgeleri gruplandırmışlardır (Bkz. Tablo 2).[8] Bundan sonra milliyetçilik çalışmalarında etno-sembolist yaklaşımın, yukarıda değerlendirilen kavramsal altyapıyla birlikte nasıl değerlendirilebileceği konusu irdelenebilir.

Tablo 2
İmge Kuramları

İmgeler	Olanaklar	Kültür	Niyetler	Karar Alıcılar	Tehdit / Fırsat
Düşman	Eşit	Eşit	Zararlı	Dar seçkinler	Tehdit
Barbar	Üstün	Aşağı	Zararlı	Dar seçkinler	Tehdit
Emperyalist	Üstün	Üstün	Zararlı	Az sayıda grup	Tehdit
Kolonyal	Aşağı	Aşağı	İyicil	Dar seçkinler	Fırsat
Dejenere	Üstün ya da eşit	Zayıf iradeli	Zararlı	Karışık, ayrışmış	Fırsat
Haydut	Aşağı	Aşağı	Zararlı	Dar seçkinler	Tehdit
Müttefik	Eşit	Eşit	İyi	Çok sayıda grup	Tehdit ve fırsat

7 Kuzey İtalya'da doğup yetişmiş olan kadın lisans öğrencileriyle yürütülen deneyde, İtalyan toplumsal kimliklerine daha bağlı olan öğrencilerin, kendilerine gösterilen Kuzey Avrupalı ve Kuzey Afrikalı erkek fotoğraflarını, sırasıyla Kuzey İtalyalı ve Güney İtalyalı erkekler olarak, İtalyan toplumsal kimliğine daha az bağlı öğrencilere kıyasla daha çabuk eşleştirdikleri görülmüştür.

8 İmge kuramlarının kategorilendirildiği tablonun orijinali için bkz. (Cottam ve ark., 2017, s. 99-100).

Milliyetçilik Literatüründe Etno-Sembolist Yaklaşım

Yukarıda bahsedildiği üzere, toplumsal kimlik kuramı hem iç-grubun nasıl oluştuğu (minimal grup paradigması) hem de oluştuktan sonra, üyeleri için ne anlam ifade edip onların kimlik tanımlamalarında nasıl karşılıklı bir rolü oynadığını açıklamaktadır. Bu konu, milliyetçilik literatürü bağlamında düşünüldüğünde, toplumsal kimlik kuramının, modernist yaklaşıma daha yakın durduğu düşünülebilir. Zira modernist ve etno-sembolist yaklaşımlar arasındaki temel farkların en önde gelenlerinden biri; modernist yaklaşımların milletin meydana gelmesi sürecinde siyasal ve ekonomik unsurlara vurgu yaparak, etnik-tarihsel kökenleri göz ardı ederken, yani minimal grup paradigmasıyla uyumlu bir argüman öne sürerken; etno-sembolist yaklaşımın milletin inşası sürecinde etnik ve ırksal unsurların göz önünde bulundurulması gerekliliğini ifade etmesidir (Güder, 2016, s. 11). Ancak etno-sembolist yaklaşımın bu argümanı da toplumsal kimlik kuramıyla bir karşıtlık oluşturmaz. Çünkü etno-sembolist yaklaşımın temsilcisi Anthony Smith'in de, yukarıda iç-grup olarak tanımlanan milleti diğerlerinden farklı bir kültüre ve bir dizi ortak değerlere sahip insan topluluğu olarak tanımlayıp milli kimliği ise Benedict Anderson'dan hareketle kimliğin korunması ve uğrunda ölünmesi gereken, milletin üyelerinin özdeşleştiği kültürel öğeler olarak ifade etmesi (2013, s. 24-34); toplumsal kimlik kuramının argümanlarından olan, iç-grup üyelerinin kendi gruplarını olumlama güdüsüne karşılık gelmektedir.

Üstelik milliyetçilik, etnik-ırksal kökenlerle birlikte düşünüldüğünde Siyaset Psikolojisinde tanımlanan iç-grubun algılanan bütünlüğü[9] daha yüksek olmakta, yukarıda değinilen toplumsal karşılaştırma stratejilerinden toplumsal rekabet stratejisinin izlenmesi daha yüksek ihtimale erişmektedir. Dahası milliyetçilik bağlamında etno-sembolist yaklaşım, çalışmanın başında da belirtildiği üzere Türk milliyetçiliği konusunda daha açıklayıcı olmaktadır (Canefe, 2002, s. 136). Nitekim bu argüman, bizzat Smith tarafından, tüm milliyetçiliklerde ortak özellikler olarak saptanabilecek birkaç unsurdan biri olan otantiklik/özgünlüğün (*authenticity*) Atatürk'ün Güneş-Dil Teorisi'nde bulunabileceği şeklinde ifade edilmiştir (2009, s. 62-63). Dolayısıyla etno-sembolist yaklaşım, çalışmanın buraya kadarki ve sonraki kısımlarıyla hem Siyaset Psikolojisi hem de Türk milliyetçiliği bağlamında anlamlı görünmektedir. Etno-sembolist yaklaşımın, Türk milliyetçiliğini aydınlatacak birkaç temel özelliğinden bahsedilebilir.

Yukarıda bahsedildiği üzere, etno-sembolist yaklaşımın en temel hareket noktası, milliyetçiliğin modern bir kavram olduğunu ifade ederek modernistlere yaklaşmasıyla birlikte, bu modern olgunun kökenlerinde etnik ve kültürel bağlılıkların yattığını belirterek ilkçi ve modernist yaklaşımlar arasında bir orta yol bulmasıdır (Özkırımlı, 2017, s. 202-204). Bu bakımdan etno-sembolist yaklaşım milliyetçiliklerin anlaşılması için, etnik kökenlere yönelik uzun erimli bir tarihsel bakışa[10] ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Etno-sembolist yaklaşım böylece, Türk milliyetçiliğinin Türk etnik kimliğinin tanımlanması çabasında kimilerince Orta Asya kimilerince ise antik Anadolu uygarlıklarına atıf yapılması konusunda açıklayıcılık kazanmaktadır.

9 Algılanan bütünlük, bir grubun ne derecede bir bütün olarak algılandığını tanımlayan bir kavramdır. (Cottam ve ark., 2017, s. 216-217)

10 Fransız tarih disiplini ekolü Annales Okulu'nun sosyal bilimlere bir katkısı olan bu bakış açısı, Fernand Braudel tarafından tanımlanmış ve tarihsel süreçler yapı/*structure* (uzun vade), konjonktür/*conjuncture* (orta vade) ve olay/*event* (kısa vade) olarak kategorilendirilmiştir. *Longue Durée*, bu bağlamda uzun vadelere odaklanan ve süreklilik gösteren yapılarla ilgilenen bir perspektiftir. F. Braudel'in çalışmasının I. Wallerstein tarafından çevirisi için bkz. (Braudel, 2009, s. 171-203).

İkinci olarak, etno-sembolist yaklaşımın öncülerinden olan John Armstrong'un etnik sınır ve kültüre dair yaptığı çıkarımdan bahsedilebilir. Armstrong'un etnisite bağlamında kullandığı sınır ve kültür kavramsallaştırmaları, Frederick Barth'ın çalışmalarına dayanmaktadır. Barth, grup ve üyelerine dair belirttiği kimliğin, etnik sınır; kültürün ise etnik içeriklerle tanımlanabileceğini ifade eder. Ona göre; kültürden ziyade, sınır kavramı grup ve üyelerinin kimliğinin tanımlanmasında daha birincil bir faktördür (Conversi, 1999, s. 553-555). Armstrong da buradan hareketle, "sınırlamanın" yani iç-dış ayrımının, etnik kavramını anlamakta önemli olduğunu, grupların bu sınırlama ve ayrımlamayla kimliklerini oluşturduklarını belirterek kimliğin orijininden ziyade sınırlama eyleminde kullanılan mitlere, sembollere ve iletişime uzun vadede bakılması gerektiğine vurgu yapar (Smith, 2015, s. 165-169). Etno-sembolist yaklaşımın bu argümanı, toplumsal kimlik kuramının iç-grup oluşumunda dikkat çektiği çevre, iletişim, güdü ve biliş kavramlarını akla getirirken, aynı zamanda aşağıda incelenecek olan Ziya Gökalp'in dış-gruplara karşı kullandığı imgelerde de sınırlama bağlamında karşılığını bulmaktadır.

Son olarak etno-sembolist yaklaşıma Anthony Smith'in katkılarından olan etnik topluluk ve milli kimlik tanımlarından bahsedilebilir. Smith'e göre milli kimlik, tarihsel bir bölge olarak anavatandan oluşan, ortak mitlere, tarihsel hafızaya, kültüre, hukuka ve ekonomiye sahip bir insan topluluğu iken; bunun temelinde/zemininde bulunan etnik topluluk (*ethnie*) ise kolektif bir ismi, paylaştıkları bir tarihi bulunan, "dış-gruplardan ayrışan" ortak kültüre sahip, belli bir anavatanda bulunup birlik bilinci gösteren ve ortak ata mitine bağlı topluluktur (1991, s. 14-21). Görüldüğü üzere etnik topluluk; milli kimliğin oluşmasında, bir altyapı görevi, ivmelendirme işlevi üstlenmektedir.

Bu bakımdan Smith'in çok katmanlı ve boyutlu olan milli kimlik tanımı (Özkırımlı, 2017, s. 213), aynı zamanda bireylerin kendilerine dair toplumsal cinsiyet, bölgesel, sosyal sınıf olarak sosyo-ekonomik, dinsel ve etnik kimliklere sahip oldukları argümanıyla anlamlı hale gelmektedir. Bununla birlikte Smith, kimlik konusunda ürettiği fikirlerde; etnik kimliğin dinsel topluluklarla oldukça yakın ilişkide bulunduğunu, Batı-dışı etnik anlayışın ortak ata mitine Batı etnik anlayışına kıyasla daha fazla vurgu yaparak aidiyet hissini artırdığını ve milli kimliğin ise bireyin kendisini dünyada nerede konumlandırdığını belirlediğini ifade eder (Smith, 1991, s. 3-17). Bu bağlamda, kimlik tanımlamasında belirtilen çok boyutlu kimlikler, yukarıda belirtilen toplumsal kimlik kuramının öz-kategorilendirmelerde işaret ettiği kimliğin seviyelerine karşılık gelmektedir. Gökalp ve Türk milliyetçiliği bağlamında bu seviye, çoğunlukla toplumsal kimlik olarak ortaya çıkacaktır.

Son olarak toplumsal kimlik kuramının bireylerin kim olduklarını kendi iç-gruplarıyla belirlemesi argümanı, aynı zamanda kimlik kuramının bireylerin oynadıkları rollerle kimliklerini tanımladıkları çıkarımı da Smith'in milli kimlik tanımıyla anlaşılabilir. Zira bu iki kuram, bireylerin bir gruba ait olduklarında kendilerini güvende hissedecekleri ve bu grupta belli rolleri oynadıklarında kendi kimliklerini tanımladıkları şeklinde uzlaştırılabilir (Stets ve Burke, 2000, s. 224-237). Bu çıkarım; Gökalp'in milliyetçilik anlayışında belirttiği Türk-İslam kimliğinin gerçek (güvende hissetme) kimlik olduğu ifadesinde ve önerilen korporatist modelde (belli rolleri oynama) kendini gösterecektir.

Bu başlık altında son olarak, etno-sembolizmin, neden toplumsal kimlik ve imge kuramlarıyla birlikte ele alındığı sorusuna değinilebilir. Bahsedildiği gibi milliyetçilik etrafındaki yaklaşımlar, en temelde milliyetçilik ve milletin karşılıklı etkileşimine

getirilmiş açıklamaları ifade eder. Bu yaklaşımlardan biri olan etno-sembolizm ise "tarihin ve etnisitenin unutulmaması" gerektiğini belirtir. Hobsbawm'a göre "tarih ve millet, kavramsal açıdan birbirleriyle zıt düşerler" ve tarih, milliyetçiliğin milleti inşa ettiği süreçte bir araç olarak kullanılır (Hobsbawm, 1996: 255-256). Dolayısıyla bu açıklama, Gökalp'in kullandığı tarihsel unsurlara dikkat çekilmesi bakımından önem arz eder. Bununla birlikte, salt bir psikolojik yaklaşımın da bu inşa sürecinin tarihselliğini gözden kaçırabilmesi mümkündür (Finlayson, 1998: 160). Diğer deyişle Türk milliyetçiliğine Siyaset Psikolojisi perspektifiyle bakarken tarihin, birtakım etnik unsurların ve Smith'in ifadesiyle "etnik çekirdeklerin" göz ardı edilmemesi gerekir. Nitekim Gökalp'in kullandığı çoğu ifadede bu kavramlar görülebilmektedir. Asyatik kökenler, halk edebiyatı, Müslümanlık, feministlik gibi Gökalp tarafından Türklere atfedilen bu özellikler, bu minvalde anlaşılmalıdır.

Türk Siyasal Düşüncesinde Milliyetçilik: Kısa Bir Bakış

Tanıl Bora; Gökalp'e, Yusuf Akçura'yla birlikte Türk milliyetçiliğinin bir ideoloji haline gelmesinde kurucu bir rol atfeder (2017, s. 202). Bora'nın tanımladığı Rusya Türkçüleri (pan-Türkist eğilimleri önceleyen Türk milliyetçileri) ile Osmanlı Türkçüleri (Anadolu vatanında milliyetçilik) ayrımlamasında ikinci grubun önder temsilcisi olan Gökalp, Jön Türklerin kurumlaştığı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de fikir öncülerinden olmuş, Türk Ocağı'nda ve onun yayın organı Türk Yurdu Dergisi'nde önemli roller oynamış ve Cumhuriyet'in halkçılık anlayışını temsil eden Halka Doğru hareketinin önderliğini yapmıştır. Kısaca Gökalp, Türk milliyetçiliğinde oldukça büyük bir konum edinen, önemli bir figürdür.

Gökalp, Türk milliyetçiliği içinde diğer kurucusuyla karşılaştırıldığında gerek Cumhuriyet öncesi gerekse sonrasında Osmanlı-İslam kültürünü reddetmemesi itibariyle daha mutedil, orta yolcu bir konumda kalır ve millileşmeyi bir evrim olarak, aşamalı bir süreç olarak görürken; kendisinin erken dönem yazılarındaki etno-dinsel altyapılar daha sonra Türk Tarih Tezi'nde bilimsel bir dille ifade edilmiştir (Bora, 2017, s. 203-231). Gökalp, millet olma şartlarını sonrasında milli kültür ve ideale yaklaştırmıştır.[11] Türk Tarih Tezi'nin Anadolu uygarlıklarına yaptığı atıflar, Gökalp'in çalışmalarında temel teşkil eden olgular olmakla birlikte, bu uygarlık izlerinin milli kültür, özelde Anadolu halkında bulunacağı da Gökalp'te önemli bir yer tutar.

Bu arayış çabası, Gökalp'in gerçek Türk kültürünün Anadolu'da bulunacağı ve Arap ve Bizans kültürlerinden etkilenmemiş kültürün burada yer aldığı düşüncesiyle somutlaşmış, 1913 ila 1914 yılları arasında Halka Doğru dergisiyle bir propaganda hareketine dönmüştür. Sonrasında bu hareket, Zürcher'in ifadesiyle Atatürk'ün "Köylü, milletin efendisidir" sözü etrafında bir "köylücülük" şiarına bürünmüştür (2015, s. 185-190). Bu anlayış, şehirlerde kozmopolit yapı nedeniyle saf bir kültür bulunamayacağı, ancak köylerde gerçek milli kültürün yer aldığı ve Osmanlı'nın ayrımcılığının köylere ilgisiz kalmasından kaynaklandığını ifade ederken; Asım Karaömerlioğlu'na göre,

11 Gökalp'in Cumhuriyet dönemindeki bu fikri değişimi sonrasında tamamladığı Türk Töresi (1923) ve Türk Medeniyet Tarihi (1925) eserleri, Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak (1913) ve Türkçülüğün Esasları (1923) eserleri gibi Türk milliyetçiliği anlayışının değerlendirilmesinden ziyade, daha çok bir Türk kültürü incelemesi olduğundan çalışmada değerlendirilmeyecektir. Gökalp ve Akçura'nın fikri revizyonları için bkz. (Bora, 2017, s. 214-216).

özellikle tıp doktorlarının Anadolu köylerine gönüllü olarak gitmeleriyle somutlaşmış, fakat köylü nezdinde bir söylemin ötesine gidememiştir (2009, s. 285-294). Bu çaba, milliyetçilik literatüründe etno-sembolist yaklaşımla birlikte düşünülebilir.

Nergis Canefe'ye göre, Türk milliyetçiliğinin yeni ulus-devletin oluşturulması sürecinde, genel meşruiyetin sağlanması adına birtakım tekniklerden faydalanması etno-sembolist yaklaşımın bu deneyimi açıklaması için önemli bir olgudur (2002, s. 136-137). Bu açıdan bakıldığında Halka Doğru hareketi de, köylü ile iletişime geçme, onların rızasını alma eylemi olarak görüldüğünde, bu çabaların bir ayağını oluşturmaktadır. Ancak bununla birlikte Sezgi Durgun'a göre, etno-sembolist yaklaşımın temsilcisi Smith'in argümanındaki meşruiyet boyutunun, Türkiye'de etnik zeminin inşası bağlamında terse çevrilmesi gerekmekte, zira vatanın kurulumunda Türkiye'de yukarıdan aşağıya uygulamalar görülmektedir (2018, s. 299). Fakat yine de, Türk milliyetçiliğinin özellikle erken döneminde etnik-dinsel unsurlara yapılan vurgu, etno-sembolist yaklaşımın geçerliliğini koruduğunu göstermektedir. Bu unsur, özellikle Milli Mücadele ve sonrasında Cumhuriyet'in ilk yıllarında, milliyetçiliğin vatandaşlık üzerinden tanımına daha yakın olmak üzere görece sönük kalsa da, 1930'lu yıllarda Türk kimliğinin etnik boyutunun öne çıkarılmasıyla giderek vurgusunu güçlendirmiş ve Türk milliyetçiliği, Kemalizm etrafında etnisiteye dayalı bir biz/öteki ayrımına doğru yol almıştır (Yıldız, 2016: 15-22).

Son olarak, çalışmada değinilecek olan, Gökalp'in milliyetçilik anlayışında dışgruplara karşı geliştirilen imgeler konusunda nereden yola çıktığından bahsedilebilir. Bu, büyük ölçüde Gökalp'in fikri altyapısıyla ilgilidir. Gökalp'in felsefi düşünüşü üzerine literatürde, Andrew Davison'a göre temel bir tartışma söz konusudur. Bu tartışma, Gökalp'i Kemalist rejime aşkın bir ahlaki alan tanımlayan ve bireyi ikinci plana koyan bir Doğu toplumu modern milliyetçisi olarak addeden Uriel Heyd ile Gökalp'in fikirlerinde rasyonel ve demokratik düşüncenin, çoğulculuğun ve toleransın bulunduğunu öne süren Taha Parla arasında yaşanmakta; Davison, Parla'nın argümanını, yani Gökalp'in önünde bireyci/anti-bireyci şeklinde bir dikotomiden ziyade Durkheim'dan esinlenen bir dayanışmacı korporatizm orta yolu seçeneği bulunduğu ve bunu yeğlediği argümanını haklı bulmaktadır (Davison, 1995, s. 192-195). Bu bakış açısı, Gökalp'in tanımladığı medeniyet ve kültür kavramları bağlamında doğrulanmaktadır.

Kültür ve medeniyet kavramları Türk siyasal düşüncesinde, özelde ise Türk milliyetçiliği yazınında önemli bir yer tutar. Zira bu kavramlar üzerine, Gökalp'ten sonraki yıllarda da değerlendirmeler yapılmıştır. Mümtaz Turhan, bu kavramlara sosyal psikolojik bir açıdan bakarak "kültür değişmelerini" psikolojinin kavramları arasından hatırlama ve unutma ile ifade eder (Turhan, 2018: 13-36). Gökalp-Turhan çizgisinin takipçilerinden Erol Güngör ise bu geleneğin önem atfettiği "tekamül" kavramından hareketle, aydınlar ve halk arasındaki kültür değişmesine bakışın benzerlik gösterdiğini, bunun ise "tekamülü" sağlayacağını ifade eder (Bora ve Canefe, 2008: 654). Bu noktada ise Güngör, yine Gökalp'e atıfla, kültür ve medeniye konusunda bir çatışma bulunmadığını, Batı medeniyetinin, Türk kültürüyle uzlaştırılabileceğini belirtir. Bu süreci ise genel itibariyle kültür değişmesi olarak adlandırır ve teknolojik gelişime, bu gelenek arasında en önem veren isimlerden biri olarak belirir (Güngör, 1995: 9-19). Dolayısıyla kültür ve medeniyet kavramları, yukarıda belirtilen "toplumsal karşılaştırmaları" beraberinde getirir. Çünkü kültür ve özellikle de medeniyet dışarıdan örneklerle dahil olunacak ya da

reddedilecek bir kavrama tekabül eder.

Niyazi Berkes'e göre, Cumhuriyet'in en önde gelen entelektüel fikir adamlarından olan Gökalp, Namık Kemal'in Avrupa'dan örnek alınması gerekenin manevi değil, maddi medeniyet olduğu şeklindeki orta yolu takip ederken; medeniyetin, kısaca farklı etnik gruplar tarafından oluşturulan gelenekler, kültürün ise belli bir millete ait ünik nitelikteki örf ve adetler olduğunu ifade etmiş ve kültürel bir temel olmadan, örnek alınan medeniyetin fayda sağlamayacağını belirtmiştir (1954, s. 376-387). Bu medeniyetten anlaşılanın büyük ölçüde Avrupa medeniyeti ve kültürün ise Arap ya da Batı değil, ama Anadolu halk kültürü olduğu düşünüldüğünde, Gökalp'in bu medeniyet ve kültürlere karşı kurduğu imgelerin farklılaşabileceği görülmektedir.

Gökalp ve Türk Milliyetçiliği Anlayışı

Toplumsal kimlik. Gökalp'in düşüncelerinde, tıpkı toplumsal kimlik kuramının öne sürdüğü gibi, grup üyelerinin kimliklerini kendi iç-gruplarıyla tanımladıkları vurgusu görülebilir. Diğer deyişle, Gökalp'in tanımladığı iç-grup, Türklere kendilerini ifade ettikleri bir kimlik zemini sağlamaktadır. Gökalp'e göre, "Türklüğün başına gelenler", Türklerin "kendini tanımamasından" ve "milli mesuliyetini bilmemesinden" kaynaklanıyor, bunun arkasında bireylerin kendi başına davranmaları yatıyordu (2018, s. 42). Ancak bunun farkına varılmasından sonra, Türkler, kendilerine "Ben varım" deyince kendilerini "daha iyi takdir ediyordu" (Gökalp, 2018, s. 45). "Türk kelimesiyle doğru yolu gören Türkler", ulus olduklarında "içten ve kaynaşmış" bir topluluk haline geliyordu (Gökalp, 2013, s. 68). Aynı zamanda toplumsal kimlik kuramının toplumsal kimliğe sahip olmanın özsaygı getireceği argümanı da Gökalp'te görülmektedir. Bu argümana göre, bireyler bir iç-gruba dahil olduklarında, ilgili gruptan bir kazanç sağlamayı bekler ve bu kazançlardan biri de özsaygıdır. Buna göre, Gökalp, aynı medeniyette bulunan insanların birbirlerine saygı duyması/kazandırması gerektiğini ifade eder (2013, s. 109). Kısaca Gökalp, kimliğin toplumsal boyutunu vurgulamaktadır. Bu; toplumsal kimlik kuramının iç-grubun olumlanması güdüsü bağlamında da Gökalp'te görülecektir.

Grup kaynaşması/uyuşması. Grup kaynaşması, Siyaset Psikolojisi literatüründe, gruplara üyelerin bağlılıklarını açıklamaktadır. Buna göre, beraber vakit geçirme, birbirinden hoşlanma, ödüllendirme, dış tehditlerin varlığı, liderin etkisi gibi değişkenler grup kaynaşmasını etkilemektedir (Cottam ve ark., 2017, s. 130-131). Gökalp'te bu değişkenlerin bazılarını saptamak mümkündür. Bu açıdan, Gökalp'e göre, kimliklerini Türklük bilinciyle ifade eden Türkler, "ulusal dayanışmanın güçlenmesi" için birbirlerini sevmeliydiler. Üstelik bütün ulustaşlarını sevmeyenler, uluslarını da seviyor sayılmazlardı (2013, s. 108-109). Bu çıkarım, Gökalp'in dayanışmacı/solidarist korporatizm modeli savunusuyla birlikte de anlaşılabilir. Nitekim bir ulus-inşa sürecinde öne çıkan milliyetçi vurgulardan biri de topluluk üyelerinin bir "dayanışma ruhu" içerisinde bir ulus meydana getirmeleridir. Bununla birlikte, aşağıda değinilecek olan dış-grup ayrımcılığı ve bunlara yönelik imgeler de, dış tehditlerin varlığını göstermekte, bu da grup kaynaşmasını artırmaktadır. Grup kaynaşması, aynı zamanda grup normlarının da devamı için bir ölçü olmaktadır.

Grup normları. Gökalp'in fikirlerinde temel anlamda İslam ve Türk olmak üzere iki grup normunun olduğundan bahsedilebilir. Bu normlar, Gökalp'in ifadelerinde Türk etnik kimliğinin, daha sonrasında ise İslam dini kimliğiyle birlikte ilerlemesi şeklinde

ortaya çıkmaktadır. Buna göre, Türklerin ve eğer mümkünse Müslümanların aynı lisan ve edebiyata sahip olması gerekli, bunun yanında mimaride, resimde ve müzikte de aynı zevkler geleneklerde aranmalıydı (Gökalp, 2018, s. 23-28). "Şahsiyattan kaçınan" Türklük bilinci, aynı zamanda bağlı olduğu İslam ümmetinin de ortak değerlerini paylaşmalı, muhafaza etmeli ve benimsemeliydi (Gökalp, 2018, s. 44-46). İç-grup olumlaması/kayırmacılığıyla ilişkisi de kurulabilecek olan bu normlara göre, Gökalp için "en demokrat, feminist" olan gerçek Türkler, Servet-i Fünun edebiyatının umutsuz, karamsar görünümünün aksine "inançlı, iyimser ve sağlamdı" (2013, s. 54; 2013, s. 166). Dolayısıyla burada grup normları, esasında Gökalp'in tanımladığı kültüre denk gelmektedir. Aynı zamanda bu kültür kıyaslamaları, sonrasında medeniyet kıyaslamalarıyla birlikte yeni imgelerin oluşumuna da sebep olmaktadır. Bu karşılaştırmalar, kurulan imgelere karşılık geldiği gibi, iç-grup olumlaması güdüsüne de atıfta bulunmaktadır.

İç-grup olumlaması/kayırmacılığı ve dış-grup ayrımcılığı. Yukarıda değinildiği üzere, toplumsal kimlik kuramı, grup üyelerinin iç-gruplarını olumlama eğilimi güttüklerini ifade eder. Bu temel motivasyon, Gökalp'te sıkça görülmektedir. Buna oldukça sık rastlanmasının temel sebeplerinden biri, Gökalp'in Türk iç-grubu tanımında karşılaşılan milliyetçi tutumdur. Zira milliyetçi tutumun şiddeti arttığında, iç-grubun olumlanması güdüsü de artmaktadır. Bu bağlamda, milliyetçilik "milli övünmelerle doğan" "milli muhabbet" ve bir öteki/dış-gruba karşı öfke ve düşmanlık hissiyle oluşan "milli kin" ile ifade edilebilirdi (Gökalp, 2018, s. 40). Gökalp'e göre, Türklerde milliyetçilik hissi uyanmaya başlayınca, milli edebiyat "milli unsurlarla süslenmiş", gençlerde "bir mefkûre uğrunda ölmek hissi doğmuş", ortaklık bilinci yükselmişti (2018, s. 44). Türklerin sarı ırka bağlanmasına karşı çıkan Gökalp'e göre, Türkler, "arilerden daha beyaz ve güzel" idi (2013, s. 74). Türkler, medeniyet olarak geride görünse de, kültür olarak, "en güzel kültüre" sahipti (Gökalp, 2013, s. 126). Aynı zamanda, ahlakta da "en ileri gelenler" Türklerdi (Gökalp, 2013, s. 163). Son olarak, tarihsel bir bakış açısıyla, Gökalp'e göre, Türkler, bir olağanüstülük gösterdiklerinde, bunun farkında dahi olmayan bir milletti (2013, s. 54). Gökalp'in bu ifadelerinde Siyaset Psikolojisi adına iki saptama yapılabilir. Bunlardan ilki; toplumsal kimlik kuramında ifade edilen, toplumsal karşılaştırma stratejilerinin Gökalp'te de görülmesidir. İkinci olarak da, milliyetçiliği psikolojik açıdan inceleyen çalışmalarda belirtilen, milliyetçilik hissinin oluşumu için sadece dış-grupların varlığının dahi yeterli olduğu (Cottam ve ark., 2017, s. 390) argümanıdır.

Toplumsal karşılaştırma (Toplumsal akışkanlık/geçişkenlik). Çalışmanın ilgili bölümünde belirtildiği üzere, toplumsal karşılaştırmalar sonucunda, toplumsal akışkanlık, toplumsal yaratıcılık ve toplumsal rekabet stratejileri izlenebilmekte, milliyetçi tutumu yüksek olanlarda bunlardan ilki söz konusu olmamakta, ikinci ve üçüncü stratejiler daha kolay izlenebilmektedir. Gökalp'in fikirlerinde bu iki stratejiyi görmek mümkündür. Gökalp, bu argümanı, yalnızca bir noktada olmak şartıyla geçersiz bırakmakta ve Türklerin kurtuluşu için tek çözüm yolunun, "sadece medeniyet olarak" Avrupa medeniyetine dahil olma olduğunu ifade etmektedir (2013, s. 82). Bu toplumsal akışkanlık stratejisiyle birlikte Gökalp, bunun dışındaki iç-grubun olumlanması bağlamındaki karşılaştırmaları, kültür ve din üzerinden yapmakta, böylece toplumsal yaratıcılık stratejisi izlemektedir.

Toplumsal karşılaştırma (Toplumsal yaratıcılık). Örneğin; yukarıda da bahsedildiği üzere, olanaklar bakımından Avrupa medeniyetinden geri kalındığını kabul etmekle

birlikte, Gökalp, kültür olarak Türklerin en güzel kültüre sahip olduğunu ifade eder (2013, s. 126). Lisan konusunda da, benzer bir strateji izleyerek, her dilin kendi ulusuna en güzel geldiğini belirtir ve kıyaslamanın öznel olduğunu sezdirir (Gökalp, 2013, s. 145). Gökalp, bir diğer kıyaslamayı, mimari üzerinden yaparak, eski Türk mimarisinin Yunan mimarisinden hiç de aşağı olmadığını savunur (2013, s. 153). Bir disiplin olarak değil, ama halk felsefesi olarak Türklerin en yüksek mertebeye ulaştığını da ifade eder (Gökalp, 2013, s. 155-156). Kısaca toplumsal yaratıcılık bağlamında Gökalp, kıyaslama nesnelerini değiştirmekte ve böylece iç-grubu olumlayacağı yeni kıyas noktaları aramaktadır. Toplumsal rekabeti de, Gökalp'in cümlelerinde bulmak mümkündür.

Toplumsal karşılaştırma (Toplumsal rekabet). Gökalp, esas amacın muasır İslam-Türk medeniyeti olduğunu belirtirken; burada rekabeti Avrupa medeniyeti ile kurar ve bunun için sanayileşme, Türk kültürünün halkta bulunması, lisanın Türkçeleştirilmesi, milli bilinç, milleti sevme, bireycilikten vazgeçme gibi önerilerde bulunmaktadır (2013, s. 92-109; 2018, s. 19-30). Bu karşılaştırmalar, ulus-inşa sürecindeki temel hareket noktalarını, diğer deyişle yapılması gerekenleri belirlerken; aynı zamanda imgelerin oluşumuna da zemin hazırlamaktadır. Yukarıda değinildiği gibi, milliyetçilik tutumunun görülmesi için, dış grupların varlığı yeterli olmaktadır. Gökalp'in toplumsal karşılaştırmaları bu kadar sık vurgulaması, bu argümanı desteklemektedir. Bununla birlikte, aşağıda belirtileceği üzere, bu toplumsal karşılaştırmalar, belirli imgeler üzerinden kurulmaktadır.

Dış-grupların varlığı. Bahsedildiği üzere Gökalp'in birçok imge kullanması, aynı zamanda dış-grupların sayıca çokluğuna da işaret etmektedir. Birkaç örnek verilirse, bunlar; bir medeniyet olarak Avrupa dış-grubu (Gökalp, 2018, s. 18-19), Doğu ve Orta Asya medeniyetleri olarak karşıt dış-gruplar (Gökalp, 2013, s. 76), Türklüğü kimin temsil edeceği konusunda Tatar ve Kırım dış-grupları (Gökalp, 2013, s. 43) şeklinde belirtilebilir. Gökalp, bunlarla birlikte, Osmanlı'nın kozmopolit elitlerini, Tanzimatçıları, yeni elitleri (Jön Türkler) de gruplar olarak konumlandırmakta (2013, s. 56; 2013, s. 65; 2013, s. 100) ve bunlara yönelik imgeler geliştirmektedir. Kısaca Gökalp; medeniyet, kültür grupları ve sosyo-ekonomik gruplar olarak kategorilendirilebilecek birden fazla dış-grubun varlığından bahsetmektedir. Bunlara yönelik imgeler ise, farklılaşmaktadır. Zira çalışmada da belirtildiği üzere, milliyetçiliğin sosyal psikolojik açıdan incelemelerinde sıkça vurgulanan "hatırlama" ve "unutma"nın, bir ulusun meydana geliş sürecinde kullanılması gerekir. Dolayısıyla bu dış-grupların bazıları hatırlanmalı, bazıları ise unutulmalıdır. Bu süreçte ise hatırlanmak istenenler olumlu imgelerle, unutulmak istenenler ise olumsuz çağrışımı olan imgelerle karşılanır. Ancak buna geçmeden önce, son olarak, Gökalp'in kimlik kuramıyla ifade edilebilecek korporatizm fikrine değinilebilir.

Kimlik. Değinildiği gibi, kimlik kuramı, bireylerin grupları içerisinde oynadıkları rollerle kendilerini ifade ettiklerini, kimliklerini bu şekilde oluşturduklarını ifade eder. Gökalp'in dayanışmacı korporatizminde, eski esnaf loncaları düzeninin yeni ulusal ekonomide meslek kollarına göre oluşturulması, bunun yerelden ulusala şekilde düzenlenmesi gerektiği ifade edilirken; birey de ihmal edilmeyerek onun "vazifelerini" ifa etmesi, bireye değer kazandırmakta, dolayısıyla dayanışmacı korporatizm normatif boyutta ele alınmaktadır (Parla, 1985, s. 42-69). Bu noktada, bu vazifeler, roller; bireye verilen değer de bireyin kimliği olarak okunduğunda, Gökalp'in dayanışmacı korporatizm fikrinin kimlik kuramıyla anlamlandırılabileceği görülmektedir. Bundan

sonra, Gökalp'in geliştirdiği imgelerden bahsedilebilir. Bununla birlikte, Gökalp, farklı grupların birbirlerine karşı imgelerinden de söz etmektedir.

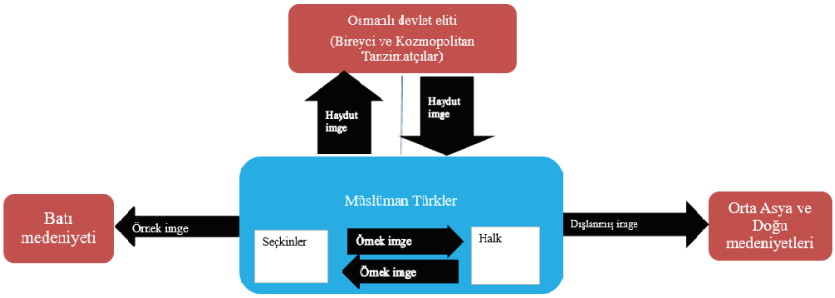
Örnek imge.[12] Gökalp, halk ile seçkinler arasındaki imgelerden bahsetmektedir. Örnek imge, halkın, seçkinlere karşı geliştirdiği bir imge olarak ortaya çıkmaktadır. Bu imge türü; barbar imge, kolonyal imge ve müttefik imge arasında bir konumda yer almaktadır. Örnek imge; olanaklar bakımından üstün, kültür bakımından aşağıda (barbar imgenin iki boyutu), nötr ya da iyicil niyetlere sahip (müttefik imgenin niyet boyutu) fırsatı (kolonyal imgenin fırsat boyutu) ifade etmektedir. Gökalp'e göre, seçkinler, halka medeniyet götürme hedefine sahip olması gereken, fakat kültür bakımından halktan alması gereken kültürel eksikliğe sahip bir grup olarak ortaya çıkmaktadır (2013, s. 65; 2013, s. 108-109). Bu bakımdan halk için zararlı bir niyete sahip olmayan seçkinler, aynı zamanda bir fırsat olarak görülmektedir. İkinci olarak; bizzat Gökalp'in Batı medeniyetine karşı geliştirdiği imge de örnek imge olarak nitelendirilebilir. Batı medeniyetini gelişmeye etmen olarak gören, medeniyet olarak Batı'yı ileri olarak konumlandıran Gökalp, kültür bakımından ise Batı medeniyetini Türklere göre geride görmekte (2013, s. 81; 2013, s. 126); ancak birtakım tekniklerin alınacağı bir fırsat olarak da ifade etmektedir (2018, s. 18-19). Bu açıdan bakıldığında Batı medeniyetinin hatırlanması gerektiği görülmektedir.

Haydut imge. Gökalp'in fikirlerinde haydut imge iki farklı şekilde görülebilmektedir. İlgili bölümde, olanak ve kültür bakımından aşağıda, zararlı niyetlere sahip dar seçkinlerin tehdidi olarak ifade edilen haydut imgenin Gökalp'teki görünümlerinden ilki, Tanzimatçıların (Osmanlı devlet elitlerinin)[13], Türk halkına olan imgesidir. Gökalp'e göre; Tanzimatçılar'ın Türklere "Sen yalnız Osmanlısın" demesi ve "seslerini çıkardıkları anda Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına yol açacaklarını" söylemeleri, Türkleri "zavallı" konumuna itmişti (2013, s. 67). Bu bakımdan, Gökalp'e göre, "Türkler ellerinde kırık bir kılıçla eski bir sapandan başka mirasa ulaşamamışlar" ve "reaya" durumunda kalmışlardı (2013, s. 100-101). Dolayısıyla bu ifadelerde, haydut imgenin boyutları olan olanak (sadece asker konumunda kalan Türkler), kültür (yalnızca Osmanlı olan Türkler) ve tehdit (ses çıkması durumunda İmparatorluğu yıkacak olan Türkler) açıkça görülmektedir. İkinci olarak, bu imge Tanzimatçılar ile Türkler arasında bir ayna görevi yapmış, Türkler de Osmanlı devlet elitlerine karşı aynı imgeyi kullanmışlardır. Gökalp'e göre, bu imgenin karşısında Türkler de, Osmanlı'ya karşı haydut imgesiyle bakmış, tamamen ayrı çevrelerde yetişmeleri itibariyle birbirinden ayrılan bu iki gruptan biri olan Türkler, kendi kültürlerini oluşturmuşlar, kendilerine ait bir "seçkinler grubu" meydana getirmişler ve kültürde, olanakta Osmanlı'yı aşağıda görerek, onu kendisine tehdit olarak algılamıştı (2013, s. 56-68; 2013, s. 108-109). Bu bakımdan her iki grup da karar alıcıları dar seçkinler olan, birbirlerine haydut imgesi geliştiren zıt kutuplar olarak ortaya çıkmıştı.

12 Bu imge türü; barbar, kolonyal ve müttefik imgelerin bazı boyutlarını taşıdığından, bazılarını ise içermediğinden dolayı yazar tarafından tanımlanmıştır. Bu bağlamda örnek imge; imgenin atfedildiği grubun örnek alınması eylemini güdüleyen bir imge olarak; olanak bakımından üstün, kültür bakımından aşağıda, iyicil niyetlere sahip, az sayıda gruba tekabül eden fırsat şeklinde tanımlanmaktadır.

13 Gökalp, Tanzimatçılar (Osmanlı devlet eliti) ile seçkinler arasında bir ayrım yapmakta, ancak bunu detaylıca ifade etmemektedir. Bu bağlamda, Osmanlı elitlerini, kozmopolitan, milliyet fikrine soğuk bakan bir grup olarak tanımlayan Gökalp, bu grupta milliyet ve milliyetçilik fikrini benimsemeye başlayan ve "Halka Doğru" gitmesi gerekenleri ise seçkinler olarak adlandırmaktadır. Gökalp'in ilgili görüşleri için bkz. (Gökalp, 2013, s. 54-57; Gökalp, 2013, s. 65-69).

Dışlanmış imge.[14] Bu imge tipi; Gökalp'in Doğu medeniyetine karşı yargılarını içermektedir. Gökalp; Batı ve Doğu medeniyetlerini birleştirmeye çalışarak aslında imkânsız bir işe kalkışan Tanzimatçıların, "Orta Çağ'ı Yakın Çağ'da yaşatmaya" uğraştıklarını bildirirken; Doğu medeniyetini olanak bakımından geride kalmış, dolayısıyla "dışlanması gereken", kültür bakımından ise Anadolu Türklüğünün zaten hâlihazırda en yüksek kültürü oluşturduğu nedeniyle de bir anlam ifade edemeyecek bir grup olarak algılamaktadır (2013, s. 82-86). Dolayısıyla Gökalp, Doğu medeniyetini geride kalmış ve örnek alınmaması gereken bir yargıyla değerlendirmekte ve bu açıdan dışlanmış imge adı verilebilecek bir imge tipini belirtmektedir. Bu imge türü ve haydut imge ise, örnek imgenin aksine unutulması gereken, ya da en azından dışarıda bırakılması gereken unsurları içermektedir.

Şekil 1. Ziya Gökalp'in Türk Toplumu Tasavvuru ve Karşılıklı İmgeler

Sonuç

Gökalp'in metinlerinde öne çıkan dış-gruplara karşı geliştirilen bu imgeler, fikirlerinin Cumhuriyet'in kurucu kadrolarında bıraktığı tesirler göz önünde bulundurulduğunda önem kazanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Batı medeniyetinin örnek alınması ve olanaklar bakımından faydalanılması bağlamında, çalışmada örnek imge olarak isimlendirilen, Batı medeniyetine yöneltilen imge tipinin, örneğin; Türkiye'nin uzun yıllar boyunca modernleşme ve dış politika siyasalarının Batı'ya yakın konumlanmasını anlamlandırabileceği söylenebilir. Yine benzer şekilde, Doğu medeniyetinin, çalışmada dışlanmış imge olarak nitelenen imge tipiyle görülmesinin, aynı tercihleri meşrulaştırıp, derinleştirdiği ifade edilebilir. Son olarak, imge kuramı literatüründe haydut imge kavramının boyutlarını taşıyan, Gökalp'te iki siyasal seçkinler grubunun ve Osmanlı devlet eliti ile halkın birbirlerine karşı geliştirdiği haydut imgenin, Türk siyasal hayatındaki merkez-çevre gerilimini anlamlı kılabileceği söylenebilir. Zira bu imgeler, çalışmada da belirtildiği üzere önyargılarla başlayan bilişsel sürecin kalıpyargılar şeklinde işlev görmesi anlamına gelmektedir. Diğer deyişle bu kalıpyargıların değişimi için, birçok çevresel etmenin birlikte değişimi gerekmekte, bu da imgelerin uzun vadeli yargılar olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Bu kuramsal, kavramsal altyapıdan yola çıkıldığında Gökalp'in milliyetçiliğindeki iç-grubun; Türklerin "kendilerini tanıdıktan sonra", kaynaşmış ve içten özelliklere sahip

14 Dışlanmış imge; kolonyal ve haydut imgelerin olanak ve kültür bakımından aşağıda görülen grubunu ifade ederken, bununla birlikte niyet bakımından iyi ya da kötü olarak algılanmayan, ancak ilgili gruba karşı örnek imge geliştirildiğinde tehdit oluşturabilen, geride kalmış, kalkınmamış gruba karşı yargıları ifade etmektedir. Bu bakımdan dışlanmış imge; olanak ve kültür bakımından aşağıda, nötr niyete sahip, tehditçil bir imgeye karşılık gelmektedir.

olarak öz-saygı kazanan, aynı zamanda birbirlerini seven, grup normları açısından bireycilikleri az, aynı etnik değerlere ortaklaşa sahip çıkan, bir mefkûre etrafında birleşmiş, Avrupa medeniyeti bağlamında toplumsal geçişkenlik, lisan ve felsefe konusunda toplumsal yaratıcılık, yine Avrupa medeniyetiyle "çatışmacı olmayan" toplumsal rekabet stratejileri izleyen, Doğu ve Orta Asya medeniyetlerini, Osmanlıcı Tanzimat elitlerini, bazı Türki grupları dış-grup olarak algılayarak kendini oluşturan ve son olarak toplumda ekonomik rolleriyle de kimliklerini ifade eden bir iç-grup olarak ortaya çıktığı belirtilebilir (Bkz. Şekil 1).[15] Dolayısıyla Gökalp'in tanımladığı bu iç-grup, Gökalp'in kültür ve lisan konusunda özün bulunması ve korunması fikri, etnik ve kültürel unsurlara yapılan vurgu neticesinde homojenitenin sağlanması ve sonrasında sürdürülmesi bağlamında milliyetçilik tutum ölçeğinin son basamağı olan milliyetçilik tutumunu göstermektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Anderson, B. (2017). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Ashforth, B. E., & Mael, F. (1989). Social Identity and the Organization. *The Academy of Management Review*, *14*(1), 20–39.

Berkes, N. (1954). Ziya Gökalp: His Contribution to Turkish nationalism. *Middle East Journal*, *8*(4), 375–390.

Billig, M., & Tajfel, H. (1973). Social categorization and similarity in ıntergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, *3*(1), 27–52.

Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim.

Bora, T., & Canefe, N. (2008). Türkiye'de Popülist Milliyetçilik. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* (c.4) kitabı içinde (s. 635-662). İstanbul: İletişim Yayınları.

Braudel, F. (2009). History and the Social Sciences (I. Wallerstein, Tran.). *Review (Fernand Braudel Center)*, *32*(2), 171–203.

Breuilly, J. (1993). *Nationalism and the State*. Manchester: Manchester University Press.

Canefe, N. (2002). Turkish nationalism and ethno-symbolic analysis: the rules of exception. *Nations and Nationalism*, *8*(2), 133-155.

Castano, E, Yzerbyt, V., Bourguignon, D., & Seron, E. (2002). Who may enter? The impact of in-group identification on in-group/out-group categorization. *Journal of Experimental Social Psychology*, *38*(3), 315–322.

Conversi, D. (1999). Nationalism, boundaries, and violence. *Millennium: Journal of International Studies*, *28*(3), 553–584.

Conversi, D. (2002). Conceptualizing Nationalism: An Introduction to Walker Connor's Work. In D. Conversi (Eds.), *Ethnonationalism in the Contemporary World: Walker Connor and the Study of Nationalism* (pp. 19-41). London: Routledge.

Cottam, M. L., Mastors, E., Preston T. ve Dietz, B. (2017). *Siyaset Psikolojisine Giriş*, (M. Şenol, Çev.). Ankara: Eksi Kitaplar.

Davison, A. (1995). Secularization and Modernization in Turkey: The Ideas of Ziya Gökalp. *Economy and Society*, *24*(2), 189–224.

Dekker, H., Malová, D., & Hoogendoorn, S. (2003). Nationalism and ıts explanations. *Political Psychology*, *24*(2), 345–376.

15 Şekil, yazar tarafından Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışında farklı sosyal kesimlerin nasıl göründüğünün ve birbirlerine ve farklı medeniyetlere karşı nasıl imgeler geliştirdiklerinin anlaşılması bakımından hazırlanmıştır.

Druckman, D. (1994). Nationalism, patriotism, and group loyalty: A social psychological perspective. *Mershon International Studies Review*, *38*(1), 43–68.
Durgun, S. (2018). *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*. İstanbul: İletişim Yayınları.
Finlayson, A. (1998). Psychology, psychoanalysis and theories of nationalism. *Nations and Nationalism*, *4*(2), 145–162.
Fischer, F. (1998). Beyond Empiricism: Policy ınquiry in postpositivist perspective. *Policy Studies Journal*, 26(1), 129–146.
Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. Oxford: Basil Blakcwell.
Gökalp, Z. (2013). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: BS Yayıncılık.
Gökalp, Z. (2018). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. İstanbul: Karbon Yayınları.
Güder, S. (2016). Milliyetçilik tartışmalarında tarih ve geçmişin rolü: Eric J. Hobsbawm ve Anthony D. Smith'in teorilerinin karşılaştırmalı analizi. *İnsan ve Toplum*, 6(2), 7–26.
Güngör, E. (1995). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
Hechter, M. (1975). *Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development, 1536-1966*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
Hobsbawm, E. (1996). Ethnicity and Nationalism in Europe Today. In G. Balakrishnan (Eds.), Mapping the Nation (p.255-266). London and New York: Verso.
Hobsbawm, E. (2006). Giriş: Gelenekleri İcat Etmek. E. Hobsbawm ve Terence Ranger (Ed.), *Geleneğin İcadı* (M. M. Şahin, Çev.) kitabı içinde (s. 1-18). İstanbul: Agora Yayınları.
Hornsey, M. J. (2008). Social ıdentity and self-categorization theory: a historical review. *Social and Personality Psychology Compass*, *2*(1), 204–222.
Houghton, D. P. (2009). *Political Psychology: Situations, Individuals, and Cases*, New York: Routledge.
Huddy, L. (2003). Group Identity and Political Cohesion. In D. O. Sears, L. Huddy & R. Jervis (Eds.), *Oxford Handbook of Political Psychology* (pp. 1-14). Oxford: Oxford University Press.
Jost, J. T., & Sidanius, J. (2004). Political Psychology: An Introduction. In J. T. Jost & J. Sidanius (Eds.), *Political Psychology: Key Readings* (pp. 1-17). New York: Psychology Press.
Karaömerlioğlu, M. A. (2009). Türkiye'de Köycülük. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm* (c.2) kitabı içinde (s. 284-297). İstanbul: İletişim Yayınları.
Krosnick, J. A., & McGraw, K. M. (2002). Psychological Political Science Versus Political Psychology True to Its Name: A Plea for Balance. In K. R. Monroe (Eds.), *Political Psychology* (pp. 79-94). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc. Press.
Leyens, J. P., Cortes, B., Demoulin, S., Dovidio, J. F., Fiske, S. T., Gaunt, R., Paladino, M. P., Perez, A. R., Torres, R. R., & Vaes, J. (2003). Emotional Prejudice, Essentialism, and Nationalism: The 2002 Tajfel Lecture. *European Journal of Social Psychology*, *33*(6), 703–717.
McGuire, W J. (2004). The Poly-Psy Relationship: Three Phases of a Long Affair. In J. T. Jost & J. Sidanius (Eds.), *Political Psychology: Key Readings* (pp. 26-38). New York: Psychology Press.
Mummendey, A., Klink, A. & Brown, R. (2001). Nationalism and patriotism: National identification and out-group rejection. *British Journal of Social Psychology, 40*(2), 159–172.
Özkırımlı, U. (2017). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
Parla, T. (1985). *The Social and Political Thought of Ziya Gökalp: 1876-1924*. Leiden: E. J. Brill.
Sherif, M., Harvey, O. J., White, B. J., Hood W. R., & Sherif, C. W. (1961). *The Robbers Cave Experiment: Intergroup Conflict and Cooperation*. Middletown: Wesleyan University Press.
Smith, A. D. (1991). *National Identity*. London: Penguin Books.
Smith, A. D. (2009). *Ethno-Symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*. London: Routledge.
Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik: Kuram, İdeoloji, Tarih* (Ü. H. Yolsal, Çev.). Ankara: Atıf Yayınları.
Smith, A D. (2015). Nations before nationalism? Myth and symbolism in John Armstrong's perspective. *Nations and Nationalism*, *21*(1), 165–170.
Stets, J. E., & Burke, P. J. (2000). Identity Theory and Social Identity Theory. *Social Psychology Quarterly*, *63*(3), 224–237.
Tajfel, H. (1970). Experiments in Intergroup Discrimination. *Scientific American*, 223 (5), 96-103.
Tajfel, H, Billig, M. G., & Bundy, R. P. (1971). Social Categorization and Intergroup Behaviour. *European Journal of Social Psychology*, *1*(2), 149–178.
Tajfel, H., & Turner, J. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey: CA Brooks/Cole, 33-47.
Turhan, M. (2018). *Kültür Değişmeleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. Ankara: Altınordu Yayınları.
Yıldız, A. (2016). *"Ne Mutlu Türk'üm Diyebilene": Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
Zürcher, E. J. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası: Jön Türk Mirası* (L. Yalçın, Çev.). Ankara: Akılçelen Kitaplar.